

SZEMLE

Isztorija Goszudarsztvennoj ordena Trudovogo Krasznogo Znameni Publicsnoj biblioteki imeni Szaltükova-Scesdrina. Leningrád, 1963, Lenizdat. 434 l.

A leningrádi Állami Szaltükov-Sesedrin Nyilvános Könyvtár megnyitásának 150. évfordulója alkalmából a könyvtár dolgozóinak munkaközössége jelentette meg sokéves munkájának eredményét: a Szaltükov-Sesedrin Könyvtár történetét tartalmazó kötetet. Ez a könyv a Lenin Könyvtár 1962-ben megjelent története után a második ilyen jellegű, de az elsónél sokkal nagyobb szabású mű a Szovjetunióban. Mivel a Szaltükov-Sesedrin Könyvtár a legrégebb orosz nyilvános könyvtár, s a Rumjancev Könyvtárnál mintegy ötven évvel előbb alapították, a könyv az orosz és szovjet könyvtártörténet legfontosabb forrásai közé sorolható. A szerzők az összeállításkor igen széles körre kiterjedő és mélyreható kutatómunkát végeztek, feltárták az eddig feldolgozott és a kéziratgyűjteményben őrzött, mostanáig ismeretlen anyagon kívül a korabeli folyóiratok és újságok ide vonatkozó cikkeit, híreit is.

Pétervárott a nyilvános könyvtárat a XVIII. század végén felpezsdülő társadalmi mozgalmak, az egyre szélesebb rétegek növekvő kulturális igényei hívták életre. Bár a NAPÓLEON elleni honvédő háború néhány évvel késleltette a megnyitást, 1814-ben mégis létrejött a könyvtár, a ZALUSKI-testvérek Varsóból idekerült nyilvános könyvtárának az anyagából.

Hallatlanul érdekes szerepet töltött be a könyvtár az orosz társadalom életében. A könyv lapjairól élénk tárul, hogy nem volt az oroszországi forradalmi mozgalmak történetének olyan korszaka, amelynek legalább néhány kiemelkedő egyénisége ne tartozott volna a könyvtár olvasói közé. A cári hatóságok mindent megtettek ennek a megakadályozására. A könyvtár igazgatója mindenkor az uralkodó leghűségesebb kiszolgálói közül került ki, mint például BUTURLIN tábornok, az „1848. áprí-

lis 2.” elnevezésű hírhedt cenzúra-bizottság vezetője. Újra és újra korlátozó intézkedések születtek, amelyek arra voltak hivatottak, hogy kiszorítsák a könyvtár olvasói közül az alsóbb, forradalmi beállítottságú rétegeket, így a diákság nagy részét, a kisebb rangú hivatalnokokat, polgárokat, nem is szólva a munkásokról. Mégsem sikerült megtörni a könyvtárban uralkodó haladó szellemet. Az olvasók névsorában megtalálhatjuk a többi között CSERNŰSEVSKIJ, DOBROLJUBOV, NEKRASZOV, SZALTÜKOV-SCSEDVIN, GORKIJ, TIMIRJAZEV, SZECSENOV, MENDELEEV, CSAJKOVSKIJ, RIMSZKIJ-KORSZAKOV, REPIN nevét. GERCEIN külföldről is szívesen emlékezett vissza a könyvtárra. Az illegális kiadványok gyűjteményének egy részéhez úgy jutott a könyvtár, hogy emigrált volt olvasói (például KROPOTKIN) küldték meg a Russica-gyűjtemény számára (másik, nagyobb részét a rendőrség által lefoglalt művek tették). A könyvtár falán emléktábla hirdeti, hogy V. I. LENIN 1893—1895 között a könyvtár állandó olvasója volt. 1917 után az ő közvetlen útmutatásai alapján szervezte át a könyvtár tevékenységét a megnövekedett feladatok teljesítésére.

Mint a legnagyobb könyvtárak egyikének (1962-ben állománya 14 millió könyvtári egység, olvasóinak a száma 131,5 ezer, az olvasott köteteké 8,9 millió volt), jelentős szerepe volt az orosz könyvtártudomány kialakulásában. Hiszen a pétervári közkönyvtárból olyan nagy jelentőségű kezdeményezések indultak ki, amelyek az ország többi könyvtárának a működésére is hatással voltak. Ilyen volt például az 1818-i országos vita a feldolgozó munkáról, amelyet a könyvtár egyik vezetője, A. N. OLENIN indított. Ennek eredményét is OLENIN foglalta össze, s az általa összeállított szakrendszer a fejlettebb nyugati országokban abban az időben érvényes osztályozási rendszerekkel való összehasonlításban is megállja a helyét.

Kiemelkedő és példamutató az a tájékoztató-felvilágosító munka, amelyet a

könyvtár munkatársaként V. V. SZTASZOV, a nagy esztéta, az „Ötök” (BALAKTREV, KJUI, MUSZORGSZKIJ, RIMSZKIJ-KORSZAKOV és BOROGYIN) eszmei irányítója végzett. Munkássága nyomán a könyvtár valóban a szellemi élet központja lett, fiatal, kezdő és idősebb, ismert, érett művészek egyaránt jártak hozzá tanácsért; megtalálhatjuk ezek között a már világhírű festőművész, REPIN és az akkor még gimnazista Sz. MARSZAK nevét.

A Szaltükov-Scsedrin Könyvtár módszertani osztálya ma a szovjet könyvtárügy egyik vezető szerve. Periodikusan megjelenő kiadványa, a *Könyvtárügyi és bibliográfiai módszertani cikkek gyűjteménye* a Lenin Könyvtár által kiadott *A Szovjetunió könyvtarai* c. gyűjtemény értékes kiegészítője. 1957—62 között a könyvtár 365 könyvtártani és bibliográfiai munkát jelentetett meg.

A Szaltükov-Scsedrin Könyvtár története nagy tudományos felkészültséggel és igényességgel megírt mű. Az egyes korszakokat feltáró fejezetek mindig a társadalmi fejlődés megfelelő szakaszának és a társadalom ebből levezetett szükségleteinek az ábrázolásából indulnak ki. Az V. rész például az 1901-től 1917-ig tartó korszakot írja le. Az első fejezetben megismerkedünk az 1905-i polgári demokratikus forradalom hatásával a könyvtár olvasóira. Megtudjuk, hogyan változott ebben az időszakban az olvasók szociális rétegződése, hogyan nőtt a diákok, tanárok, mérnökök, orvosok, hogyan csökkent a hivatalnokok aránya. Ebben az időszakban ott találhatjuk az olvasók között GORKIJT, REPINT, SALJAPINT, GLAZUNOVOT, GINCBURGOVOT. A könyvkérések és a tájékoztató szolgálathoz intézett kérdések alapján megismerjük az olvasók érdeklődését. Különösen megnőtt ebben a korban az orosz és külföldi folyóiratok és újságok olvasottsága, sokan kérték a *Zsizn'* a *Novoe Szlovo*, a *Revue Socialiste*, *Die Neue Zeit* évfolyamait, kevesen a reakciós *Ruszszkij Vesznik*, *Novoe Vremja* számait. Nőtt az érdeklődés a természettudományos irodalom iránt is. A második fejezetből kiderül, hogy a régi beszerzési módszerek és anyagi eszközök a megnövekedett szükséglet kielégítésére természetesen kevésnek bizonyultak. Főleg ezért került előtérbe a cserekapcsolatok kialakításának és fejlesztésének a kérdése. Változott a könyvtár állományának az összetétele, a Russicagyűjtemény után a második helyet a természettudományi részleg állománya foglalta el. Külön fejezet foglalkozik a tiltott irodalom gyűjteményével, amely ebben az időszakban erőteljes fejlődésnek indult. A következő fejezetben a feldolgozó munka

állásával ismerkedünk meg. Ezekben az években készült el valamennyi részlegben a betűrendes katalógus. Az ötödik fejezet az olvasószolgálatról foglalkozik, így mintegy összefoglalóul ismét visszatér az olvasói igényekhez és azok kielégítéséhez. Megtudjuk, hogy az állomány a könyvtárosi törekvések ellenére sem volt még kielégítő: 1905—1907-ben az olvasók kéréseinek 28,6%-át nem tudták teljesíteni. A tájékoztatás sem lehetett megfelelő, mivel ehhez a könyvtár nem rendelkezett megfelelő számú munkatárssal. A továbbfejlődés lehetőségei csak 1917 után nyíltak meg.

Ehhez hasonló felépítésű — kisebb-nagyobb, indokolt eltérésekkel — a többi nagy korszakot feltáró fejezet is.

Kevésnek találtuk helyenként az elemző részletezést. Bár az eseményeket a mű mindig pontosan ábrázolja, s általában objektivitásra törekvően, kritikus szemmel vizsgálja az egyes intézkedéseket, néhol talán éppen a történeti pontosság kedvéért lemond arról, hogy bírálattal gyakoroljon. Így nem tudjuk meg például, hogy a többször újra kezdődő feldolgozó munka mikor milyen eredményekkel járt, mert a könyv csak felsorolja ennek a munkának az újabb és újabb stádiumait, de nem emlékszik meg azok eredményeiről, illetve sikertelenségéről, arról, hogy melyik katalógus mennyire használható.

A kötet végén csak egy táblázatot találhatunk, amely az olvasók és az olvasott művek számának az alakulását mutatja. Kár, hogy az egyes fejezetekben ismertett adatokat a szerkesztők nem foglalták össze jól áttekinthető táblázatokba. De még jobban hiányzik — s ez megnehezíti a könyv használatát is, — a történeti művekben különösen fontos tárgy- és névmutató.

UJHELYI GABRIELLA

Molnár József: A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására 1527—1576 között. Bp. 1963, Akadémiai K. 353 l. (Nyelvészeti tanulmányok 5.)

Az irodalmi nyelv kialakításának a folyamatában az írott és nyomtatott művek egyaránt részt vesznek, de helyenként és koronként más és más mértékben. BÁRCZI Géza legújabb kutatásai szerint a kódexek korában már számolhatunk valami irodalmi nyelv-féle normával, de ez inkább csak kezdemény. A XVI. század első felében azonban megdől a kéziratok egyeduralma, és hatalmas vetélytársa jelentkezik a nyomtatott könyvben.

A szerző e tanulmány keretében azt vizsgálja, hogy az első magyar nyelvű

nyomatványoktól kezdve HELTAI Gáspár haláláig miképpen alakul a XVI. századi nyomatványok nyelve a könyvnyomatás hatása következtében. Elsősorban a hangtanban és a helyesírásban megfogható mozzanatokat kíséri nyomon. Különösen nagy figyelmet szentel ugyanazon mű többszöri kiadásának, főképpen ha az újabb kiadás nem ugyanabban a nyomdában jelent meg. De nem volt hiábavaló az ugyanabban a nyomdában megjelent második és harmadik kiadás tanulmányozása sem.

A kötet két főrészből áll: 1. A XVI. századi írókkal foglalkozó fejezet egy-egy író életrajzi adatait, a ránk maradt munkákat, a művek nyelvállapotát rögzíti. Erzékenyen figyeli, hogy az illető nyomatványban mit kell az író és mit a nyomdász tevékenységének tulajdonítani. 2. A második rész a nyomdák helyesírásával (hangjelölésével) foglalkozik. Jellegetően fogva ez rövidebb, de jelentősege — elsősorban könyvtörténeti szempontból — semmivel sem kevesebb az előbbinél.

A szerző úgy látja, hogy a nyomdászok a kéziratból való viszonya alapján három típus különböztethető meg: semleges, vegyes és pozitív szerepük lehet a létrejövendő irodalmi nyelv egységesülésének folyamatában. Első magyar nyelvű nyomatványaink (amelyek külföldön: Krakkóban és Bécsben jelentek meg) általában híven tükrözik a szerző kéziratát, nem formálják át és nem változtatják meg az írótól származó eredeti szöveget. Igaz, nem is nagyon nyílt erre lehetőségük, hiszen nem értették az általuk szedett szöveget. A másik eset, amikor a nyomdász több-kevesebb változtatást eszközöl az eredeti állapoton, saját nyelvi jelenségeivel vegyíti a szerzőtől használt nyelvezetet (HUSZÁR GÁL, HOFFHALTER Rudolf, TÖRÖK Mihály, KOMLÓS András). A harmadik csoportba tartoznak azok a nyomdászok, akik szinte teljesen a saját nyelvállapotuknak megfelelően formálják át az író eredeti szövegét. Ezek között HELTAI Gáspár hatása a legerősebb, aki a nála nyomtatott műveket következetesen átírja, és egyáltalán nincs tekintettel a szerzőre. Végeredményben a könyvnyomatás szempontjából a nyelvi egységesülés központja a XVI. század harmadik negyedében (a szerző által vizsgált időszakban) *Kolozsvár*: HELTAI Gáspár nyomdája.

Az igen tetemes és bonyolult anyagban rendkívül alapos és sokrétű elemzést lehetővé tevő táblázatok könnyítik meg az eligazodást.

E rövid ismertetés nem vállalkozhatik arra, hogy a gazdag tartalmú tanulmány minden vonatkozásáról szóljon. Így is kitűnik, hogy nyelvészek, irodalomtörté-

nészek, kultúrhistorikusok, valamint a könyvtörténettel és nyomdatörténettel foglalkozók sok értékes adatot, maradandó új megállapítást találnak MOLNÁR József könyvében.

KÖHEGYI MIHÁLY

Kovács Endre: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Adalékok a magyar—lengyel kapcsolatok XV—XVI. századi történetéhez. Függelékben szemelvények a Pannoniae Luctus-ból. Bp. 1964, Akadémiai K. 227 l.

A krakkói egyetem alapításának a 600. évfordulóját a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete Kovács Endre Kossuth-díjas történész könyvével ünnepelte. A tartalmában és kiállításában egyaránt jól sikerült munka a művelt olvasónak, de a szaktudósok is többet nyújt, mint amit alcímében a szerző ígér. Kovács Endre új műve nem adalék-jellegű, hanem szintézis — mégpedig a javából.

NAGY KÁZMÉR 1364-ben alapított, jubiláló egyeteme a könyv rövid, filmszerűen pergő és már a címükben is sokszempontú áttekintést ígérő fejezeteiben Európa kultúrájából sokat felvevő, de ugyanakkor messzire ható intézményként jelenik meg előttünk. Magyar vonatkozásaival a XV. és XVI. század fordulója körül válik döntő jelentőségűvé. A *Bursa Ungarorum* pezsgő szellemi élete a hazai tudományosságunk a középkor utáni kibontakozásában játszott jelentős szerepet.

SYLVESTER, DÉVAI, GÁLSZÉCSI, KOMJÁTI és mások jól ismert nevével találkozunk a bennünket elsősorban érintő nyomda- és könyvtörténeti vonatkozású fejezetekben, ahol a krakkói régi magyar nyomatványokról kivétel nélkül szó esik. Mellettük külön hangsúlyt kaptak a hungarikák, a magyar szerzőtől írt vagy magyar tárgyról szóló nem magyar nyelvű nyomatványok, amelyeknek egy jelentős része a török veszedelemmel van kapcsolatban. Az 1544-ben *Pannoniae Luctus* címmel megjelent (lengyel földön ritka, Budapesten két példányban is meglévő) antológiából, amelyben a legjelesebb krakkói humanistáknak a mohácsi csatáról és Magyarország szomorú sorsáról kesergő verseit gyűjtötték össze, a könyv függelékében huszonhét darabot találunk.

A könyv végén a kutató megtalálhatja a tárgyra vonatkozó, a legújabb lengyel és magyar szakirodalmat is gondosan figyelemmel kísérő irodalomjegyzéket. Az ünnepi kiadványt izléses kötése, szép papírja, tetszetős betűtípusai, igényesen válogatott képanyaga és gondos technikai szerkesztése teszik külsőleg is reprezentatívvá.

Említettük, hogy Kovács Endre könyve nem új, egyéni kutatások eredményét, adalékait közli, hanem — és ezt érdemként szeretnénk hangsúlyozni — mértéktartó, arányosan megszerkesztett összegeztést ad. Az ilyen fajta történeti szintézis, amint azt a szerző ismételtelen is jelzi, egyúttal az eddigi kutatások hiányait, a szaktudomány különféle ágainak adósságait és a jövőben kitűzendő céljait körvonalazza. Ezért szeretnénk ezen a helyen néhány olyan könyv- és nyomdatörténeti megjegyzést tenni, amely éppen e jól sikerült összefoglalás olvasása közben kíváncsított jegyzőpapírunkra.

Ami a lengyel—magyar nyomdatörténetikapcsolatok tulajdonképpeni első korszakát, a Lengyelországban megjelent magyar szerzőjű könyvek csoportját illeti, a szaktudomány számára hiányzik a legújabb lengyelországi bibliográfiai, könyvtári munkálatok eredményeinek a figyelembevételével elkészített hungarika-jegyzék és példány-kataszter. Ennek alapján hiánytalanul elvégezhető lenne a jelentősebb magyar vonatkozású műveknek, mint például HADNAGY Bálint, PESTI Gáspár vagy ZALÁNKEMÉNY János könyveinek vagy a krakkói magyar humanisták latin költészetének az alapos vizsgálata, kimerítő értékelése.

A krakkói egyetem magyar hallgatóinak az egyetemi oktatásban való részvétele felveti a tankönyvkiadás kérdését. Itt külön ki kell emelnünk HONTER Jánost, akinek latin *Grammaticája* 1530 és 1562 között Krakkóban tizenötször látott napvilágot, és 1539-ben ez volt Brassóban is az első kiadánya. A krakkói nyomdákból korábban kikerülő nyomtatványok között nemcsak a magyar nyelvűek (szótárak, ábécék, káték, énekeskönyvek), de a magyar földön megforduló, működő szerzők latin nyelvű tankönyvei is főleg a felvidéki vagy erdélyi iskolák számára készültek. Így lehetett ez még a körmöci születésű MÜNCZER István (Stephanus MONETARIUS Cremenicianus) 1518-ban (vö. *RMK* III. 222.) megjelent zeneelméleti könyvével is, amellyel kapcsolatban felvethető a kérdés, hogy a krakkói egyetemen, a városi iskolákban divó énekgyakorlat miként tükröződhetett a magyar énekeskönyvek, GÁLSZÉCSI, BATIZI, SZÉKELY István műveinek az anyagában, kótírásában? Feltételezhető az is, hogy az ezekben rögzített gyakorlat még erősen a korábban, a középkorban gyökerezett.

Az adatokat, kérdéseket tovább is folytathatnánk. Azok azonban már a részletes feltáró munka területére tartoznak. Ezeket a megjegyzéseket is éppen a feltáró munkának az az elővételezett öröme írta

ide, amelyet Kovács Endre jól sikerült összefoglalása az „eljövendő kor történetének” ígér.

HOLL BÉLA

Levitasz, I. G. — Moszkalev, M. A. — Fingérit, Je. M.: *Revoljucionnue podpol'nue tipografii v Roszszii (1860—1917 gg.)*. Moszkva, 1962, Goszpolitizdat. 372 l.

Az orosz és szovjet nyomdászat-történet monografikus feldolgozásainak a sorában fontos helyet foglal el LEVITASZ, MOSZKALEV és FINGERIT könyve, amely a forradalom előtti Oroszország illegális nyomdatermekéi létrejöttével, előállításuk technikájával és a propagandamunkában betöltött szerepükkel foglalkozik. A téma mind a történészek, mind pedig a nyomdászat-történet művelői számára egyaránt érdekes, különösen ebben a feldolgozásban, amely szoros kapcsolatot teremt a nyomtatványok előállításának szervezeti, technikai kérdései és a párt munkájának az irányvonala, célkitűzései között. A könyv felépítése is a történeti fejlődés menetét követve a XIX. század hatvanas éveitől a szociáldemokrata megmozdulásokon, majd az 1905-i forradalom előkészítő és kibontakozó periódusán keresztül halad az első világháború eseményei felé, a Nagy Októberi Forradalom győzelemre jutásáig. Az 1917. esztendő az illegális forradalmi nyomtatványok szerepének a befejeződését jelentette, tehát a feldolgozott korszak teljes, lezárt egésznek alkot, a párt-történetnek és egyben a nyomdászat-történetnek egy önálló fejezetét foglalja egybe.

A szerzők előtt különösen nehéz feladat állott, mivel e több mint félévszázados korszak nyomtatott dokumentumainak a többsége ma már könyvészeti ritkaságnak tekinthető, a rájuk vonatkozó adatok, hivatkozások pedig nagyjából kéziratos hagyatok lapjai között, kortársak visszaemlékezéseiben bújnak meg. Több éves kutatómunka eredményeként sikerült az eddig még jobbra publikálatlan források nyomán rekonstruálni az orosz illegális nyomdászat küzdelmes történetét. A feldolgozás egyben a dokumentumok könyvészeti összegezése és analízise is, bár ebben a tekintetben a szerzők nem törekedtek teljességre, amint ez csaknem 150 város és kisebb település nyomtatott és sokszorosított kiadványai vonatkozásában nem is kívánható. Feladatuknak, igen helyesen, e kiadványok összefüggéseinek a feltárását, az illegális nyomdászat legfőbb mozzanatainak az ismertetését tekintették, amelyben természetesen maguk a dokumentumok is, jelentőségükhöz mérten, kisebb-nagyobb

helyet foglalnak el. Egyes kisebb, még megoldatlan, homályos problémákat, amelyekre a hiányos források nem adtak egyértelmű feleletet, a szerzők is nyitott kérdésként vetnek fel. Ez azonban a könyv értékét nem csökkenti, az itt összegyűjtött forrásanyag és a kialakított történeti kép újabb ösztönzést adhat e világosan körvonalazott problémák további tanulmányozásához.

Az érdekes képanyag, amely a kötetet kiegészíti, az illegális nyomdahelyek legjelentősebbjeit (részint az épületek külső képét, részint belső beosztását), valamint egyes fontosabb, ritka dokumentumok címlapját mutatja be. A mű használatát elősegítette volna a tárgyalt nyomtatványok betűrendes mutatója, amely a kronologikus tárgyalásmód mellett a tematikus tájékozódást is biztosítaná. De ettől a kisebb hiányosságtól eltekintve is, a három szerző műve gazdag forrásanyagban bővelkedő, a további kutatásokhoz jól felhasználható, tudományos alaposággal megírt összeállítással gazdagítja a szovjet történeti és nyomdászattörténeti szakirodalmat.

F. WENDELIN LÍDIA

Weitzmann, Kurt: Aus den Bibliotheken des Athos. Illustrierte Handschriften aus Mittel- und Spätbyzantinischer Zeit. Hamburg, 1963. 114 l.

Abból az alkalomból, hogy 1000 éve (1963-ban) alapították az első kolostort Athos hegyén, 25 reprodukcióban — amelyek közül 12 színes — ízelítőt kapunk a szerzetes-köztársaság könyvtáraiban őrzött kódexek miniatúráiból. Szám szerint csekély az illusztrációk száma, különösen ha még figyelembe is vesszük, hogy hozzávetőleg 9000 kéziratot őriznek Athos könyvtáraiban, s ezek egyharmada illuminált. De a teljességre törekvés nem is volt az összeállító célja, aki arra igyekezett, hogy az illusztrációk közt a legfontosabb kézirat-típusok összes fajtái helyet kapjanak. Az anyag nagy része most és itt jelenik meg először. A leggyakrabban illusztrált szöveg az *Új Testamentum* s ezen belül is a négy evangélista alakja, akiknek típusa csekély változtatással vissza-visszatér, s akik mögött sokszor nem nehéz felismerni a klasszikus filozófus őstípusát, azzal a különbséggel, hogy a „gondolkodó”-t „író”-vá alakították át. Az elbeszélő hitbuzgalmi olvasmányokban illusztrációként nemegyszer az antik mitológia elemeivel találkozhatunk. A bizánci illusztrátor egyik főcélja volt, hogy az irodalmi művet a lehetőségig híven visszaadja a képen, és ezzel szoros kapcsolatot teremtsen a szöveg és az olvasó között. Ezért leli kedvét az elbe-

szélő-ciklusokban, amelyek néha több lapra terjednek. Szembeötlő az ornamentális elemek csekély volta — ellentétként az írószági miniatúráknak, ahol a dekoratív elemek és az emberi alakok aránya éppen fordított.

A kis bibliofil könyvecske reprodukciói élénken érzékeltetik, hogy az antik, a bizánci és az ókeresztény művészet elemeit magában egyesítő könyvillusztráció-stílus minden hagyományos merevségén hogyan tör át az emberalakok és cselekmények friss ábrázolása.

Cs. Cs.-NÉ

Brüder Grimm Gedenken 1963. Gedenkschrift zur hundertsten Wiederkehr des Todestages von Jacob Grimm. Marburg, [1963], N. G. Elwert Verlag. X, 610 l.

A kasseli Brüder Grimm-Museum és a marburgi Institut für mitteleuropäische Volksforschung an der Philipps-Universität kiadásában, Gerhard HEILFURTH, Ludwig DENECKE, Ina-Maria GREVERUS gondos szerkesztésében jelent meg a Jacob GRIMM halálának századik évfordulójára készített *Emlékkönyv*. Ludwig DENECKE előszava az emlékkönyv létrejöttének történetére világít rá. Ezt követi a GRIMM-testvérek működésének majdnem az egész világon való elterjedését tárgyaló tanulmány-gyűjtemény. A szintézist a koppenhágai Louis L. HAMMERICH összefoglalása nyújtja, tanulmánya: *Jacob Grimm und sein Werk*. A többi dolgozatot három témakör szerint csoportosították: a GRIMM-testvérek élete köré fonódik az első; a különféle nemzetek irodalmával való kapcsolataikról tanúskodik a második, végül a GRIMM-meseiknek az egyes irodalmakban fordításokon és átdolgozásokon keresztül tükröződő hatásáról szól a harmadik rész. A kötetnek több mint a fele a hanaueri ősökkel (Heinrich BOTT), a steinai háttérrel (Wilhelm PRAESENT), a marburgi tanulókorssal (Alfred HÖCK), a willingshauseni és a kasseli virágzással (Ludwig DENECKE), valamint baráti körükkel (Karl SCHULTE KEMMINGHAUSEN), az életükben felmerülő harmóniával, ill. diszszonanciával (Robert FRIDERICI), a német szótár körüli mozgalmakat felölelő göttingai évekkel (Theodor KOCHS) és a fivérek berlini korszakával (Wilhelm HANSEN) foglalkozik. A második témakör élén Leopold SCHMIDT bécsi professzor tanulmánya: *Die Brüder Grimm und der Entwicklungsgang der österreichischen Volkskunde*; ezt követik: a jugoszláv (Miljan MOJAŠEVIĆ), a cseh (Pavel TROST), az orosz (Isidor LEVIN), a belga (Karel C. PEETERS), a holland (Jacques R. W. SINNINGHE), a svájci

(Hans WANNER), az északi irodalmakkal (Helmut HENNING), valamint a „régí dán hősdalok”-kal kapcsolatos (Ina-Maria GREVERUS), végül a Jacob GRIMM és Walter SCOTT közötti levelezést (Edward V. K. BRILL) felölelő tanulmányok. A harmadik témakör a meséknek az egyes nemzeti irodalmakban tükröződő hatását és azok szélesen ágazó elterjedését ismerteti: Angliában (Katharine BRIGGS), az USA-ban (Wayland D. HAND), Franciaországban (Nicole Odette STEIN-MOREAU), Magyarországon (KOZOCSA Sándor), Japánban (Hiroko IKEDA); végül Felix KARLINGER müncheni professzor a *Hófehérke* és a *Csipkerózsika* Szardínia szigetének népére gyakorolt befolyásáról számol be. A tanulmányok német, angol és francia nyelven jelentek meg.

x.

Vleeschauer, H. J.: Survey of library history. Pretoria, 1963. (Mousaion 63—66.)
History of the Western library. Vol. 1. History of the library in antiquity. Pretoria, 1963. (Mousaion 70—71.)

A dél-afrikai Pretoria egyeteméről érkezett hozzánk a *Mousaion* c. sorozat hat száma. A sorozat már a 71. számnál tart, a legtöbb eddig megjelent füzetnek a szerzője az egyetem könyvtár tudományi professzora. A címben említett első négy füzet egyetemi célokra kíván áttekintést adni a könyvtárak történetéről, míg a két újabb füzet a professzor nagy könyvtártörténetének első kötete, amely az ókori könyvtártörténetet részleteiben tárgyalja. Számunkra mindez annyiból érdekes, mert aránylag kevés átfogó könyvtártörténeti mű jelenik meg az egész világon, és a szerző egyébként is figyelmet érdemel alaposágra törekvő könyvtártörténeti munkássága révén.

A *Survey* a bevezetésben megállapítja, hogy a világ könyvtárainak történetét mindössze három német munka tárgyalja alapvető jelleggel. Megkülönbözteti a könyvtárnak mint szolgáltató intézménynek és mint kulturális jelenségnek a szerepköreit. Történeti beosztása egyben tükrözi a könyvtárak funkcióiról vallott felfogását is. Az adott korszakban uralkodó jellegű fő könyvtártípusoknak megfelelően a könyvtárak történetét öt fő fejezetre osztja: a) az ókor megőrző, nagy könyvtára; b) a középkor elmélyedő, kis könyvtára; c) a reneszánsz és a barokk reprezentatív könyvtára; d) a liberális kor tudományos kutatóknak szánt könyvtára; e) napjaink népművelési célú, közművelődési könyvtára.

Természetesen a fő típusokon kívül minden korban átmeneti formák is működtek, és az egyes fő típusok kevésbé ural-

kodó jelleggel későbbi korokban is továbbéltek.

Az ókori könyvtár nagy volt és tartalommal univerzális jellegű. Fő célja az irodalom megőrzésére irányult. Később a célok és a társadalmi funkciói módosultak, és így csak mintegy ezer év múltán tért vissza ismét ez az ókori típus olyan megőrző jellegű, nagy központi könyvtárak formájában mint pl. a Library of Congress vagy a Deutsche Bücherei.

Az elmélyedést, a vallási célokat és az oktatást szolgáló, a néptől visszahúzódo kis középkori, főleg kolostori könyvtárak hosszú korszaka után a reneszánsz és a barokk uralkodók és főurak tulajdonképpen a mai bibliofília alapjait is megvetették. Az általuk felállított gyűjtemények hatalmuk demonstrálását szolgálta. A fényes, reprezentatív jellegű, tartalmában univerzális, de nem olvasott gyűjtemények a külsőségre helyezték a hangsúlyt. A liberális korszak ismét a tartalom felé fordult, létrejöttek a kutatást szolgáló, de még nem köleszőngő nagy humán könyvtárak. Jellegzetes típusuk a máig is élő egyetemi könyvtár. Napjainkban azután a művelődni és szórakozni vágyó hatalmas tömegek igénye létrehozta a közművelődési könyvtárak végeláthatatlan seregét.

A nemzeti könyvtárat a szerző átmeneti típusnak tartja, mert jelenleg is egyaránt van megőrző, tudományos és közművelődési funkciója. Minthogy azonban az utóbbi időkben a nemzeti könyvtárak országos központi bibliográfiai és könyvforgalmi funkciói előtérbe kerültek, valószínű, hogy közművelődési funkciójuk fokozatosan csökkenni fog. Ki fog alakulni egy 6. típus, amit a szerző dokumentációs könyvtárnak nevez.

Az egész mű lényegében a német, a francia és az angolszász könyvtárfejlődést vázolja, és az ókortól eltekintve alig érint egyéb területeket. Csupán néhány elismerő mondatot szentel a szovjet közművelődési könyvtárhálózatnak, megemlíti egy-két nagy cseh és lengyel gyűjteményt, magyart egyetlen sem.

A részletesnek szánt könyvtártörténetnek az ókorral foglalkozó első kötete az egyiptomi, a sumér, a babiloni és az asszír könyvtártörténet rövidebb, de mégis alapos elemzése után behatóan vizsgálja a görög, majd a hellenisztikus kor kiterjedt és máig is ható könyv- és könyvtárkulturáját. Különösen az alexandriai könyvtár korszakának elemzése részletes. Bár az egész kiadványsorozat külsejében jegyzetszerű és ideiglenes jellegű, a könyvtárak történetével foglalkozó magyar kutató kezében mégis használható eszközzé válhat.

GOMBÓCZ ISTVÁN

Dovifat, Emil: Zeitungslehre. 4., neu bearb. Aufl. Berlin, 1962, De Gruyter. 2 kötet. (Sammlung Göschen 1039.)

A német sajtótudományi kutatás egyik úttörője, ma már nyugalmazott professzora a (nyugati-) berlini egyetemnek, negyedszer úgy látszik, véglegesnek szánt formában adja ki az „újságtan” mindenre kiterjedő, mégis rövid, pregnánsan megfogott szisztematikáját. DOVIFAT tanításában — első nagyszerű könyvétől, az *Amerikanischer Journalismus*-tól kezdve — találkozott a teljesen gyakorlati, újságíróképzésre beállított amerikai sajtótudomány a német, túlnyomóan historikus iránnyal. DOVIFAT sokszor kiadott kézikönyve mégsem a kettőnek a szintézise, inkább a legmagasabb teljesítménye annak, ameddig a német irány — a gyakorlat igényeit is egyre mélyebben figyelembe véve — eljutott. Az újabb kutatás (HAGEMANN és mások Németországban, TERROU és VOYENNE Franciaországban) már inkább a sajtó társadalmi funkcióját hangsúlyozza, és teljesebb tudatában van annak, — amit az új kiadás bevezetésében DOVIFAT is aláhúz, — hogy ma a közlési módok (communication media, mass media) között az időszaki sajtó, ha vezető szerepet is játszik, de már nem az egyetlen: szerepét a rádióval, filmmel, televízióval versenyben és állandó kölcsönhatásban tölti be.

A hat főfejezet közül DOVIFAT az első a sajtó meghatározásának, az újságüzem egységéből folyó általános munkamegosztásnak, a másodikat a *Hír* mibenléte, a hírszolgálat szervezeti és politikai kérdéseinek, a harmadikat az újság „véleményformáló hatásának” (az újság társadalmi és politikai vezető szerepének), a negyediket a szerkesztőségnek, az újság tartalmi tagolódásának, az ötödiket a sajtó gazdasági és műszaki kérdéseinek szenteli, s végül az utolsó, hatodik fejezetben „nyilvános”, „közérdekű” feladatát, az ennek betöltéséhez szükséges feltételeket (sajtójog stb.) tárgyalja meg.

Nem térhetünk ki részletek megvitatására. DOVIFAT műve a történeti irányból nőtt ki: ez megmutatkozik abban, hogy az egyes részletkérdésekben a történeti fejlődésből vezetni le az elvi megállapításokat is. Ez könyvét éppen a könyv- és sajtótörténész szempontjából teszi igen hasznossá, noha elsősorban nem neki szól. Elvezetesen és meggyőzően fejt ki például a modern hirdetési üzletnek és vele az újsághirdetésnek (a nyugati sajtó legfőbb anyagi bázisának!) a kibontakozását a kapitalista piacra termelés történelmileg jelentkező igényeiből. (Meglépő viszont, hogy a „reklam” fogalmát a „hirdetés” fogalmával teljesen azonosnak veszi; — a francia

„réclame” és „annonce” szó éppen a történeti fejlődésre jellemzően nem ugyanazt jelentette. Itt egyébként önmagával is ellentmondásba kerül: néhány lappal tovább ui. a szöveg és hirdetés egybekapcsolását — márpedig ez a „réclame” eredeti értelme — elítéli, persze jogosan. Vö. 2. köt. 127. és 143. l.)

DOVIFAT — éppúgy, mint a más országokban megjelent hasonló kézikönyvek — példáit főleg hazai viszonyokból veszi. Aláhúzza ezzel az egyre inkább érzett hiányt: nemzetközi sajtótudományi kézikönyv eddig nincs — éppúgy, mint sajtótörténeti sem.

Meg kell mondanunk, hogy DOVIFAT néhány sommás vélekedését a szocialista sajtóról — amelyet csak gyéren tárgyal — nem fogadhatjuk el. A szocialista országok „totalitáriusként” való emlegetése ma már nyugati könyvekben is szokatlan. A fent idézett francia és az újabb amerikai kézikönyvek több pozitívumot látnak a szocialista sajtóban, mint DOVIFAT.

A legmodernebb irodalom válogatott bibliográfiája teszi még használhatóbbá az egyes fejezeteket, név- és tárgymutató egészíti ki a könnyen kezelhető, tömör kézikönyvet.

DB.

Tóth András: A kötelespéldányszolgáltatás története Magyarországon. Bp. 1964. 91 l. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványai 19.) (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai 12.)

A magyar kötelespéldányügy történetével csak egyes vonatkozásaiban foglalkozott eddig néhány tanulmány. Hiányt pótolhat tehát TÓTH András, amikor a magyarországi kötelespéldányszolgáltatás történetét az első kötelespéldány-rendeletől napjainkig magas színvonalú tanulmányában feldolgozta.

Tanulmányának bevezető részében a kötelespéldány fogalmával és a kötelespéldányszolgáltatás kialakulásával foglalkozik. A könyvtári célú kötelespéldány eredetét a vonatkozó irodalomra hivatkozva egyrészt a nyomdatermek állami ellenőrzésének rendszerében (cenzúra-példány), másrészt az irodalmi tulajdon jogi természetű elismerésének és biztosításának rendszerében (privilegiális-példány) jelöli meg. Általában — állapítja meg — az eredetileg cenzurális jellegű példány vált a könyvtári, tudományos célú kötelespéldányszolgáltatás alapjává.

A magyar kötelespéldány eredete azonban — és ezzel a felfogásával TÓTH András eltér a magyar kötelespéldányszolgáltatás

történetével kapcsolatos korábbi irodalom álláspontjától — csak formailag kapcsolódik a cenzúrapéldány rendszeréhez. Ez a cenzúra-példány *mellett* jelentkező kifejezetten közgyűjteményi használatra szánt *tudományos példány*, amely — és ez külön érdekessége — az illető közkönyvtár tájékoztató-bibliográfiai funkciójához kapcsolódik.

Az első könyvtári, tudományos kötelepéldányt a Helytartótanács 1780. aug. 10-én megjelent rendelete értelmében az egyetemi tanács javaslata alapján az *Egyetemi Könyvtárnak* kellett beszo­l­gá­l­tat­ni. Ezt követően a kötelepéldányra való jogot 1802-ben az *Országos Széchényi Könyvtár*, 1836-ban pedig a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára* is elnyeri.

A tanulmány első része annak a közel százhusz évnék a történetét ismerteti, amelyet a vendelet végrehajtásáért folytatott csaknem eredménytelen küzdelem jellemez. Jelentős egyéniségek felismerték a kötelepéldányszolgáltatás művelődés-politikai és tudományos jelentőségét, de MILLER Jakab Ferdinánd, TOLDY Ferenc és a többiek következetes küzdelme csak részeredményekhez vezetett. Az első rendelet megjelenése után több mint száz éven át a nyomdák nem tesznek eleget megfelelően beszo­l­gá­l­tatási kötelezettségüknek, és a rendeletek végrehajtását nem biztosítja büntető szankció. Megnyugtatóbb megoldást csak a századvég törvényhozása biztosít.

Az 1897. évi 41. törvénycikk az első olyan jogszabály, amely a kötelepéldányszolgáltatás minden vonatkozásában részletesen intézkedett. A törvényjavaslatnak igen erős ellenzéke volt, és a javaslat körül kialakult harc számos érdekes részletét ismerjük meg.

Nagy figyelmet fordít a tanulmány a Tanácsköztársaság könyvtárügyi intézkedéseire. A Közoktatási Népbiztoság négyre emelte a kötelepéldányok számát 1919. júl. 17-én megjelent 60. sz. rendeletében. A példányokat az Országos Széchényi Könyvtárnak kellett beszo­l­gá­l­tat­ni. A beszo­l­gá­l­tatás elmulasztását bűncselekménynek minősítette, amelyet a forradalmi törvényeszek bírál el.

Az ellenforradalmi korszakban ezt a rendeletet hatályon kívül helyezték, és visszaállították az 1897-i törvényt. A kötelepéldányszolgáltatás részletes szabályozására a huszas évek végén került sor.

A tanulmány befejező része részletesen és elemző módon foglalkozik a felszabadulás után keletkezett, a kötelepéldányszolgáltatásra vonatkozó jogszabályokkal. Kiemeli a kötelepéldányszolgáltatást új alapokra helyező 213/1951. (XII. 18.)

M. T. sz. rendelet jelentőségét, amely a magyar kötelepéldányügynek a felszabadulás óta első, a szocialista jogszemlélet elvein felépülő, összefoglaló szabályozása.

A tanulmányhoz függelék csatlakozik, amelyben a szerző a forrás eredeti nyelvén közlésezi a magyar kötelepéldányügyre vonatkozó legfontosabb jogszabályokat.

MEDREY ZOLTÁN

Gallai Ervin: A mezőgazdasági bibliográfiai tájékoztatás kérdései. Bp. 1964. 66 l. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványai 18.)

Rég olvastunk már pályadíjas munkát, és — az aktuális téma mellett — ezért is a fokozott érdeklődés nagytíjával vettük kézbe a tanulmányt.

Először az eddig megtett utat rögzíti a szerző, s megállapítja, hogy a mezőgazdasági bibliográfiai tevékenység hazánkban korábban nem volt átgondolt, tervszerű, összehangolt. Ennek okát abban látja, hogy a szerepkör mindeddig homályos volt. Megkísérli ezért — kiindulásul — a bibliográfia és a dokumentáció viszonyának tisztázását. Ismerteti az ellentétes nézeteket és megállapítja, hogy „a bibliográfia és dokumentáció közötti különbség részint a feldolgozott irodalom körében, de főleg az irodalom feltárásának a módjában, intenzitásában van.”

A harmadik fejezet a mezőgazdasági bibliográfia általános kérdéseit (módszer-tan, rendeltetés, irodalmi bázis, szelekció, a szakbibliográfia fogalma stb.) tárgyalja, majd a kurrens, a retrospektív és az ajánló bibliográfia célját, tartalmát, olvasókörét, szerkezetét, szerepét stb. vizsgálja, és hasznos tanácsokat ad továbbfejlesztésükhöz. Foglalkozik a mezőgazdasági irodalom népszerűsítésével (számolva a közművelődési könyvtárak igényeivel), végül a nyolcadik fejezetet a mezőgazdasági bibliográfiai munka koordinálása kérdésének szenteli.

Ónálló véleményalkotás jellemzi a tanulmányt. A szerző tollát nem az elődök keze vezeti (amint ezt a hivatkozott munkák száma — mindössze 24 — is igazolni látszik), de óvakodik a mindenáron való eredetieskedéstől is, és csak a leszűrt tapasztalatokra igyekszik építeni gondolatait, mégsem érthetünk vele mindenben egyet.

Első észrevételünk: a cím nem fedti pontosan a tartalmat. A tanulmány tulajdonképpen az Országos Mezőgazdasági Könyvtár bibliográfiai tevékenységével foglalkozik: értékét nem csökkentené, ha ezt a cím őszintén megmondaná.

Talán ez az alapállítás a magyarázata a bibliográfia és dokumentáció közti határ

megvonásának is. Kétségtelenül nehéz a döntés ma, amikor a dokumentáció egyre nagyobb területet hódít el a bibliográfiától mégis túlzó egyszerűsítésként hat az, hogy „bibliográfia elnevezés alatt valamely tárgykörre vonatkozó irodalom-összeállítás, címgyűjteményt értünk.” E sorok első olvasásakor arra kellett gondolnunk, hogy a szerző a meztelen címjegyzéken kívül minden más bibliográfiát a dokumentáció hatáskörébe utal. Később engedmenyt tesz, és az ajánló bibliográfiát még befogadja a bibliográfia-családba. De az irodalmi szemlét, a legértékesebb és hagyományos bibliográfiai formát a dokumentációval adaptáltatja. Emlékeztetünk kell arra, hogy a *Fortschritte, Advances, Progress* stb. című *bibliográfiák* (melyek magyar megfelelői sem hiányoztak) már jóval a dokumentáció feltűnése előtt jelentkeztek s élnek ma is.

De itt most nem is a rendszertani elhelyezést hibáztatjuk elsősorban, hanem ennek gyakorlati következményét; azt, hogy éppen a legértékesebb bibliográfiai műfaj jelenlegi hazai helyzetét nem ismerhettük meg e tanulmány keretében.

A *kurrens* mezőgazdasági bibliográfiával kapcsolatos javaslatlalt általánosságban egyetértünk. De meggondolandó: nem lenne-e helyes az oktatásban jól hasznosítható filmeket és plakátokat is felvenni a *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfiába*?

Az általános mezőgazdasági retrospektív cikkbibliográfia összeállításának GALLAI nem sok értelmét látja. Szerinte ez költséges, és inkább egyes témák irodalmát kellene feldolgozni.

A szerző nézeteit nem osztjuk. Véleményünk szerint nagy szükség lenne a periodikus kiadványok és gyűjteményes művek analitikus feltárására. Nemcsak a történések, de a mezőgazdasági szakemberek is hasznát látnák ennek. S ami a költségeket illeti, ez a megoldás olcsóbb lenne, — gondoljunk csak az érintett kiadványok esetenkénti átlapozására, a sok felesleges átfedési lehetőségre stb.

GALLAI munkája elbírja a fenti ellenvetéseket; megjegyzéseink nem mossák alá tanulmánya jól megalapozott pillereit. Megérdemelte az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1963. évi pályázatának első díját.

WALLESHAUSEN GYULA

A magyar szakirodalom külföldi referált-sága. (Kémia, biológia, orvostudomány.) Összeáll. E. VARGA Veronika, RÁTZ Erzsébet, DÖRNYEI Sándor. Szerk. DÖRNYEI Sándor. Bp. 1964, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. 2, 85, 1 l.

Az Akadémiai Könyvtár kiadványai közül azért kíván ez az egy soronkívüli ismertetést, mert a magyar dokumentációs ügy egyik igen fontos és eddig nem eléggé figyelemmel kísért problémáját veti fel. Azt, hogy milyen mértékben jutnak el külföldre a magyar tudomány eredményei. A társadalomtudományok területén mozgó két hasonló vizsgálat után most a természettudományok (ill. alkalmazott tudományok) három szorosan összefüggő ága kerül beható világitás alá. A módszer nyilvánvalóan munka közben alakult ki, és még további finomítása várható. Lényege, hogy a szerzők a külföldi referáló orgánumban vizsgálják azt, mennyire vannak bennük a megfelelő magyar szaktudomány területéről származó cikkek és könyvek képviselve. Csak válogatott anyagra terjed a vizsgálat, hiszen ma már az országonként, nyelvterületenként, tudományáganként megoszló referáló lapok száma légió.

Mindhárom résztanulmány tanulsága, hogy a magyar biológiai, kémiai, orvosi kutatásokat a megfelelő orgánumban folytonos figyelemmel kísérik. De egyenlőtlenségek vannak: feltűnő pl. hogy a kémiából aránylag kevés nem folyóiratjellegű időszak kiadványunk van. A folyóiratokat majdnem mind ismerik külföldön — az utóbbi hiány miatt az arányszám mégsem kedvező. A referáló intézmények — különösen a Szovjetunióban — a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazása iránt érdeklődnek legfőképpen. A biológiai referátumok vizsgálata időbeli eltolódást mutat a cikkek tudomásulvételében, és ez kedvez a magyar szerzők külföldön megjelent cikkeinek a belföldiekkel szemben. Az orvostudományi táblázatokból az derül ki, hogy a — természetesen — vezető helyen álló Szovjetunió után Csehszlovákiáé a vitathatatlan első, megközelíti Lengyelország — Magyarország mindenhol az „élesapat” mögött következik referáltság tekintetében. Ugyancsak az orvostudományok mutatják, hogy ott kedvezőbb a helyzet, ahol személyes vagy (főleg) intézményes kapcsolatok egyengetik a magyar referátumok útját.

Bár általában előnyben vannak idegen nyelvű folyóirataink, helyesen állapítja meg az elemző kiadvány összefoglalása, hogy egyedül nyelvi elszigeteltségünk nem lehet oka annak, ha tudományos eredményeink nem válnak nemzetközileg eléggé ismertté. Hiba van a szakfolyóiratok terjesztése körül is, de főleg abban, hogy a referálás sem országonként, sem tudományáganként nincs megszervezve.

Legyen szabad személyes tapasztalatra is hivatkoznom: az 1930-as évek végén részt vettem az akkor külföldi tájékoztatás,

illetve propaganda céljából kiadott *Zeitschriftenschau* és *Revue des Revues* c., a magyar tudományos folyóiratok áttekintő referálását végző kiadványok szerkesztésében. A két (tartalmában szakokra osztott, de egy-egy közös kötetben megjelenő) referáló lap „hordozórakétája”, az *Ungarische Jahrbücher*, ill. a *Revue des Études Hongroises* c. Berlinben, ill. Párizsban megjelenő magyar vonatkozású történelmi — társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozó folyóirat volt. Akkor is az volt azonban a tapasztalat (csak tapasztalat, mert a mostanihoz hasonló adatszérű felmérés akkor nem készült), hogy amikor sikerült a referátumokat közvetlenül a megfelelő szakkal foglalkozó külföldi társasághoz, folyóirathoz vagy referáló laphoz eljuttatni — a cikkek nagyobb lett a publikációja.

Helyes tehát, amikor a szerzők a referálás megszervezésével *tudományként* egy-egy központi intézményt szeretnének megbízni. És helyes az is, hogy a referensek szakemberek, amellet nyelvüket tudó emberek legyenek, akiket munkájukért megfelelő megbecsülés is illet. Ugyancsak helyes azonban az is, hogy a referálás ügyét, az egyes vállalkozásokat valahol össze kell fogni. A folyóiratok minél szakszerűbb és minél bővebb kivonatokat tartalmazzanak, de történetük gondoskodás, hogy mind a kivonat, mind maga a folyóirat valóban el is jusszon a külföldi szakkörökhöz.

DEZSÉNYI BÉLA

Rieger, Herbert: Methoden und Formen der Literaturinformation. Leipzig, 1964, Verl. f. Buch- u. Bibliothekswesen. 81 l. (Bücherei des Dokumentalisten 20. Einführung in die Information und Dokumentation 4.)

Schmoll, Georg: Methodik des Recherchiens und Recherchemittel. Leipzig, 1964, Verl. f. Buch- u. Bibliothekswesen. 65 l. (Bücherei des Dokumentalisten 20. Einführung in die Information und Dokumentation 5.)

E két könyvecske a berlini Institut für Dokumentation der Deutschen Akademie der Wissenschaften munkatársai által szerkesztett, részletekben megjelenő kézikönyv első két füzeté, amely az NDK üzemeiben és kutatóintézetekben működő tájékoztatói dolgozók használatára, továbbá képzési célokra szolgál. Az előző tanúsága szerint célkitűzése kifejezetten gyakorlati: a legjobb, legracionálisabb módszereket és eljárásokat kívánja általánosan elterjeszteni, és az utánpótlás képzéséhez kíván segítséget nyújtani.

Az irodalmi tájékoztatás formáival és módszereivel foglalkozó, elsőként megjelent füzet ismerteti a folyóiratok és dokumentációs anyagok (referálókartonok, referálólapok, szemlék stb.) terjesztési és körözési módszereit, a szóbeli és írásbeli folyamatos tájékoztatást, a felkérésre történő tájékoztatást (referenzs) és az írásos tájékoztatás analitikus és szintetikus formáit.

Az irodalomkutatás módszereivel és eszközeivel foglalkozó füzet definíciók és általános kérdéseket tárgyaló bevezetés után áttekinti az irodalomkutatás tárgyi és személyi feltételeit, főbb módszereit (direkt, indirekt, elsődleges vagy másodlagos irodalmon alapuló stb.), a referenzs-kérdések megfogalmazásával kapcsolatos szempontokat (a kérdező személye, képzettsége stb.), majd igen röviden sorra veszi a tájékoztató apparátus főbb csoportjait. Az utóbbihoz tartozó bibliográfiai felsorolás a füzet terjedelmének mintegy harmadrészt teszi ki. Mindkét füzet szinte kizárólagosan az NDK viszonyait veszi alapul, és német irodalomra támaszkodik. Színvonaluk egy nem túl magasra emelt középfokú oktatási mércének felel meg, száraz, pontokba szedett előadásmódjuk pedig pedagógiai használhatóságukat is kedvezőtlenül befolyásolja.

SZILÁGYI TIBOR

Scientific and learned societies of Great Britain. A handbook compiled from official sources. London, 1964, Allen and Unwin. 224 l.

A második világháború miatt 1939-ben megszűnt a *Yearbook of scientific and learned societies* című kiadvány, amely akkor már mintegy 50 éven keresztül rendszeresen tájékoztatást adott Nagy-Britannia tudományos társaságairól. Ezt a sorozatot kívánja most folytatni ez az új kötet.

Első részében azokat az állami szervezeteket, társaságokat, intézményeket ismerteti (az egyetemeket és a műszaki főiskolák kivételével), amelyek önálló kutatási részleggel rendelkeznek. A második rész foglalkozik a társadalmi jellegű egyesületekkel. A két részben több mint 900 tudományos társaság alapításáról, működéséről, tagjainak számáról, összejöveleiről, kiadványairól és könyvtáráról találhatunk adatokat. Röviden foglalja össze az egyes társaságok működési területét, célját, pontosan közli az ülések, konferenciák rendjét, felsorolja a kiadványokat (címükön kívül a megjelenés időszakosságát és a kiadót is megjelölve). Kitér a tudományos társaságok által adományozott kitüntetésekre, az évi tagsági díjra stb. is.

Részletes tájékoztatást kapunk a kötetből a British Councilra vonatkozóan. Ez a szervezet 1934 óta igyekszik az Egyesült Királyságot külföldön jobban megismertetni, a nemzetközi kulturális együttműködést előmozdítani.

A kötet jelentősége, hogy az angol tudományos társaságokról az egyéb forrásoknál lényegesen nagyobb áttekintést nyújt. Ha összehasonlítjuk pl. a nálunk széles körben ismert és használt *World of learning*-gel, ezt pontosan le is mérhetjük. Az irodalom, bibliográfia, nyelvészet területéről a *World of learning* 31 intézményt sorol fel, jelen kötetünk 65-öt (s a csak itt található között szerepel pl. a Keats-Shelley Memorial Association, az Institute of Journalists,

a British Drama Leage, az International Phonetic Association, a The British Society of Aesthetics stb.). A kémiai tudományok területén 8-cal szemben 15-öt, a történet és régészet terén pedig 18-cal szemben 37 társaságot ismertet. A különbség a két kiadvány között azonban nemcsak a felsorolt társaságok számában van, hanem az egy-egy társaságról közölt adatok részletességében. Sokkal pontosabb a kiadványok felsorolása is a jelen kötetben. Eppen ezért igen jól használható tájékoztatási forrásként tarthatjuk nyilván, s reméljük, az első kötetet továbbiak követik, amelyek a beálló változások feldolgozásával mindig friss adatokat nyújtanak.

SZENTMIHÁLY ANDREA

BIBLIOGRÁFIÁK

Újabb kurrens könyvtárügyi bibliográfiák.

A világ minden táján egyre növekvő könyvtárügyi irodalomban a tájékozódást maguk a könyvtárosok segítik elő azzal, hogy éppúgy, mint más szakágzatokban, kurrens bibliográfiákat, dokumentációs kiadványokat és referáló szemléket bocsátanak ki. Minthogy az utóbbi időben az ilyenfajta kiadványok száma növekvőben van, és mivel Magyarország is belépett azoknak az országoknak a sorába, amelyek folyamatosan regisztrálják a megjelenő könyvtárügyi szakirodalmat, időszertűnek tűnt, hogy rövid áttekintést adjunk ezekről a sajtótérmékekről. A régebbi könyvtárügyi kurrens bibliográfiákat csak futólag érintjük, de valamivel bővebben ismertetjük az új kiadványokat. Nem foglalkozunk viszont a könyvtárügyi szakfolyóiratok bibliográfiai rovataival, amelyek eléggé ismertek, hasznosságuk is nyilvánvaló, és valószínű, hogy az önállóan megjelenő kurrens szakbibliográfiák sem fogják ezeket a folyamatos tájékoztatásokat helyettesíteni. Elegendő, ha pl. a *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, a *Bulletin des Bibliothèques de France* vagy az *Unesco Bulletin for Libraries* friss bibliográfiai rovataira gondolunk.

A régebbi kurrens bibliográfiák közül egyik legfontosabb az angol könyvtáros-egyesület kiadásában évente négyszer megjelenő *Library Science Abstracts*, amely 1964-ben már a 15. évfolyamába lépett. Bár az anyag kiválasztását bizonyos konzervativizmus jellemzi, és így pl. a modern dokumentációval foglalkozó irodalmi termékeket általában nem regisztrálja, a bő

annotációk, a jó kiállítás, az áttekinthető elrendezés igen alkalmassá teszi a kiadványt arra, hogy belőle gyorsan tájékozódjunk a világ legfontosabb könyvtárügyi szakeikkeiről. Az amerikai *Library Literature* nem referáló szemle, hanem az egyszerűbb megoldást választó címbibliográfia, amely azonban az angollal ellentétben nemcsak a folyóiratcikkeket, hanem az önálló kiadványokat is felveszi, és ugyancsak az angollal ellentétben sűrűbben közöl magyar tételeket is.

A Szovjetunióban három különféle könyvtárügyi és dokumentációs szakbibliográfia jelenik meg. A Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára (VGBIL) kiadja az *Informacija o Bibliotecnom Delo i Bibliografii za Rubezsom* c. periodikát, amely céljában és tartalmában a mi *Könyvtári Figyelő* c. folyóiratunkhoz hasonlít. Elsősorban a külföldi szakirodalomból közöl szemléket, de a külföldön megjelenő szovjet vonatkozású könyvtári szakirodalomról is tájékoztat. A Lenin Könyvtár évente négyszer jelenteti meg a *Bibliografija i Bibliotekovedenija* c. szakfolyóiratot, amely 4–5 évvel ezelőtt még csak szovjet kiadványokról tudósított, újabban azonban már a külföldi irodalmat is felsorolja, bár nagy késéssel. Igen fontos a Szovjetunió Tudományos Tájékoztatói Intézete (VINITI) által kibocsátott *Referativnij Zsurnal*, amelynek *Naucsnaia i Technicseszkaia Informacija* c. alsorozata évente hatszor igen nagy mennyiségű cikkanyagot közöl hosszabb-rövidebb annotációval, néha egy-egy cikk tömör fordítását is adja, és átfogja a műszaki könyvtárügy bel- és